

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشکده علوم اجتماعی و تربیتی
گروه اقتصاد

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

عنوان پایان نامه

ارزیابی تأثیر تغییر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی در ایران

استاد راهنما:

دکتر کیومرث سهیلی

استاد مشاور:

دکتر سهراب دل‌انگیزان

نگارش:

وحید صادقی

مهر ۱۳۹۱

دانشکده علوم اجتماعی و تربیتی
گروه اقتصاد

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

نام دانشجو
وحید صادقی

تحت عنوان

ارزیابی تأثیر تغییر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی در ایران

در تاریخ ۱۳۹۱/۰۷/۲۶ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنما	دکتر کیومرث سهیلی	با مرتبه علمی	دانشیار
۲- استاد مشاور	دکتر سهراب دل‌انگیزان	با مرتبه علمی	استادیار
۳- استاد داور داخل گروه	دکتر شهرام فتاحی	با مرتبه علمی	استادیار
۴- استاد داور خارج از گروه	دکتر محمد مولایی	با مرتبه علمی	استادیار

سپاسگزاری

در انجام این تحقیق عزیزان و سرورانی اینجانب را مورد لطف خود قرار داده که در اینجا لازم می‌دانم از تمامی آنان تشکر و قدردانی نمایم:

جناب آقای دکتر کیومرث سهیلی، استاد راهنما، که با مساعدت، دلسوزی و راهنمایی‌های ایشان نقاط تاریک بسیاری روشن شد و همواره با نظرات سازنده و مفیدشان اینجانب را در امر تحقیق یاری نمودند.

جناب آقای دکتر سهراب دل‌انگیزان، استاد مشاور، که دقت و نکته‌سنجی‌های عالمانه‌ی ایشان در بهبود کیفیت کار، تأثیر بسزایی داشت.

جناب آقای دکتر رسول صادقی، که در مراحل مختلف تحقیق مرا یاری نموده و رهنمودها و توصیه‌های ایشان در تکمیل پایان‌نامه نقش به‌سزایی داشت.

تقدیم به:

روح پدرم

و حمایت‌های مادر عزیزم

که تلاش کردن را به من آموخت

چکیده

در این پایان نامه آثار انتقال ساختار سنی جمعیت ایران، بر رشد اقتصادی ایران بررسی شد. از اینرو، مطالعه و برآورد تأثیرات اقتصادی تغییرات ساختار سنی جمعیت در ایران به عنوان هدف اصلی تعیین شد. جامعه آماری تحقیق، کشور ایران می باشد. برای جمع آوری اطلاعات از سایتها، کتابخانه و منابع آماری مکتوب و غیر مکتوب استفاده شد، لذا این تحقیق جزء تحقیقات اسنادی قرار دارد. به منظور جمع آوری آمار و اطلاعات، از گزارشات اقتصادی و ترازنامه های بانک مرکزی، داده های بانک مرکزی، سالنامه های آماری (مرکز آمار ایران)، نتایج سرشماری های جمعیتی و ... استفاده گردید.

در این پژوهش تأثیر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی در ایران با استفاده از مدل بردارهای خود توضیحی (VAR) مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور از داده های بانک مرکزی ایران در دوره های ۵۲ ساله (۱۳۳۸-۱۳۸۹) استفاده شده است. یافته ها نشان داد که در کوتاه مدت گروه های سنی ۰-۱۴ سال و ۱۵-۶۴ سال تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی ندارند. اما گروه سنی ۶۵ سال به بالا تأثیر منفی و معناداری بر رشد اقتصادی دارد، به طوری که با افزایش یک درصدی جمعیت ۶۵ سال به بالا، رشد اقتصادی ۰/۱۷ درصد کاهش می یابد. در مقابل، یافته ها نشان داد که در بلندمدت رشد اقتصادی تأثیرپذیری نسبتاً زیادی از ساختار سنی جمعیت بویژه جمعیت در سنین فعالیت دارد. به طوری در بلندمدت رشد جمعیت گروه سنی ۱۵-۶۴ سال در سنین فعالیت تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد و یک درصد افزایش در رشد جمعیت این گروه سنی، رشد اقتصادی را حدود ۵۵ درصد افزایش می دهد.

با اینحال، اگرچه ساختار سنی جمعیت قدرت پیش بینی و توضیح دهنده بالایی در رشد اقتصادی دارد، اما رابطه ی بین متغیرهای جمعیتی و اقتصادی قطعی نیست و نتایج اقتصادی تغییرات جمعیتی سیاست محور است، یعنی بستگی به سیاست گذاری ها و برنامه ریزی ها دارد.

کلید واژه ها: ساختار سنی، جمعیت، رشد اقتصادی، ایران.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول : کلیات تحقیق
۲	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- بیان مسئله
۳	۳-۱- ضرورت و اهمیت موضوع
۴	۴-۱- فرضیات تحقیق
۴	۵-۱- اهداف پایان نامه
۴	۶-۱- روش تحقیق
۵	۷-۱- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها
۵	۸-۱- مفاهیم پژوهش
۵	۱-۸-۱- جمعیت
۶	۲-۸-۱- جمعیت شناسی
۶	۳-۸-۱- پنجره‌ی جمعیتی
۶	۴-۸-۱- نسبت وابستگی
۷	۵-۸-۱- رشد اقتصادی
۷	۶-۸-۱- توسعه و توسعه‌ی اقتصادی
۸	۷-۸-۱- تولید ناخالص داخلی
۹	۸-۸-۱- هزینه‌ها یا مخارج دولتی
۹	۹-۸-۱- سرمایه‌گذاری
۱۰	۱۰-۸-۱- تورم
۱۱	۱۱-۸-۱- تجارت
۱۲	فصل دوم : مبانی نظری و مرور ادبیات موضوع
۱۳	۱-۲- مقدمه
۱۳	۲-۲- مبانی نظری
۱۶	۱-۲-۲- مفاهیم، عوامل، تئوری‌ها و مدل‌های رشد اقتصادی
۱۷	۱-۱-۲-۲- تبیین مفاهیم رشد و توسعه اقتصادی
۱۸	۲-۱-۲-۲- عوامل اصلی تأثیرگذار بر رشد اقتصادی
۲۰	۳-۱-۲-۲- نظریه‌های رشد و توسعه اقتصادی
۲۰	۱-۳-۱-۲-۲- نظریه آدام اسمیت
۲۲	۲-۳-۱-۲-۲- نظریه دیوید ریکاردو
۲۶	۳-۳-۱-۲-۲- نظریه مالتوس
۲۷	۴-۳-۱-۲-۲- نظریه جان استوارت میل

۲۸ نظریه کارل مارکس ۵-۳-۱-۲-۲
۳۰ نظریه شومپیتر ۶-۳-۱-۲-۲
۳۱ نظریه والت ویتمین روستو ۷-۳-۱-۲-۲
۳۲ نظریه لوئیس ۸-۳-۱-۲-۲
۳۳ نظریه گونار میردال ۹-۳-۱-۲-۲
۳۳ مدل های رشد ۴-۱-۲-۲
۳۴ مدل رشد هارود-دومار ۱-۴-۱-۲-۲
۳۷ مدل رشد سولو ۲-۴-۱-۲-۲
۴۰ مروری بر مطالعات با تأکید بر رشد برونزا ۳-۴-۱-۲-۲
۴۲ مروری بر مطالعات با تأکید بر رشد درونزا ۴-۴-۱-۲-۲
۴۶ اثرات پنجره جمعیتی (تغییر ساختار سنی جمعیت) بر رشد اقتصادی ۲-۲-۲
۴۹ مروری بر مطالعات انجام شده ۳-۲-۲
۴۹ مطالعات داخلی ۱-۳-۲
۵۳ مطالعات خارجی ۲-۳-۲

فصل سوم : روش تحقیق و جمع آوری داده ها ۶۰

۶۱ مقدمه ۱-۳
۶۱ معرفی مدل ۲-۳
۶۱ مدل خود رگرسیون برداری (VAR) ۱-۲-۳
۶۴ آزمون های ایستایی ۲-۲-۳
۶۴ آزمون ریشه واحد دیکی- فولر ۱-۲-۲-۳
۶۵ آزمون ریشه واحد دیکی- فولر تعمیم یافته ۲-۲-۲-۳
۶۵ آزمون ایستایی بر اساس تابع خودهمبستگی (ACF) و همبستگی نگار ۳-۲-۲-۳
۶۷ تغییرات ساختاری و آزمون ریشه واحد ۴-۲-۲-۳
۶۸ تجزیه ی واریانس ۳-۲-۳
۶۸ الگوی گام تصادفی ۴-۲-۳
۷۰ مفهوم اقتصادی و تعریف هم‌انباشتگی ۵-۲-۳
۷۱ هم‌انباشتگی (هم‌جمعی) ۱-۵-۲-۳
۷۲ آزمون های هم‌انباشتگی ۲-۵-۲-۳
۷۳ آزمون انگل- گرنجر و انگل- گرنجر تعمیم یافته برای هم‌انباشتگی ۱-۲-۵-۲-۳
۷۴ آزمون دوربین- واتسون رگرسیون هم‌انباشتگی ۲-۲-۵-۲-۳
۷۵ آزمون یوهانسون، هم‌انباشتگی ۶-۲-۳
۷۶ آزمون اثر ۷-۲-۳
۷۷ آزمون حداکثر مقادیر ویژه ۸-۲-۳

۷۷	۹-۲-۳- مدل های تصحیح خطا ECM
۷۹	۱۰-۲-۳- محاسن و معایب مدل های VAR
۸۰	۳-۳- جمع آوری، پردازش و توصیف داده ها
۸۰	۱-۳-۳- تولید ناخالص داخلی
۸۲	۲-۳-۳- تورم
۸۳	۳-۳-۳- تجارت
۸۴	۴-۳-۳- مخارج مصرفی دولت
۸۶	۵-۳-۳- تشکیل سرمایه ی ناخالص
۸۷	۶-۳-۳- جمعیت
۹۰	فصل چهارم : برآورد مدل و تجزیه و تحلیل آن
۹۱	۱-۴- مقدمه
۹۱	۲-۴- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۹۲	۳-۴- تبیین مدل و معرفی متغیر
۹۳	۴-۴- بررسی پایای متغیر
۹۳	۱-۴-۴- آزمون ریشه واحد
۹۴	۲-۴-۴- آزمون دیکی- فولر تعمیم یافته
۹۶	۳-۴-۴- آزمون فیلیپس و پرون
۹۸	۵-۴- تعیین وقفه بهینه
۹۸	۶-۴- تخمین بردارهای همگرایی برای مدل روش جوهانسون
۹۹	۱-۶-۴- روش آماره ی اثر
۱۰۰	۲-۶-۴- روش حداکثر مقادیر ویژه
۱۰۱	۷-۴- تخمین روابط بلندمدت با استفاده از مدل تصحیح خطای برداری
۱۰۳	۸-۴- تخمین رابطه ی کوتاه مدت بین متغیرها روش تصحیح خطا
۱۰۴	۹-۴- آزمون واریانس ناهمسانی و خود همبستگی مدل
۱۰۶	۱۰-۴- تابع واکنش آنی
۱۰۹	فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۱۰	۱-۵- مقدمه
۱۱۱	۲-۵- نتیجه گیری
۱۱۲	۳-۵- پیشنهادات
۱۱۴	فهرست منابع
۱۲۳	پیوست ها

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲۴	شکل (۱-۲): بازار کالاهای کشاورزی
۲۵	شکل (۲-۲): هزینه متوسط، هزینه نهایی، قیمت و سود زمین‌های مرغوب
۲۵	شکل (۳-۲): هزینه متوسط، هزینه نهایی، قیمت و سود زمین‌های نامرغوب
۴۸	شکل (۴-۲): الگوی سنی تولید و مصرف
۸۱	شکل (۱-۳): رشد تولید ناخالص داخلی (سالانه و برحسب درصد)
۸۲	شکل (۲-۳): نرخ رشد سالانه‌ی تولید ناخالص داخلی سرانه (برحسب درصد)
۸۳	شکل (۳-۳): تورم، شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی $1383=100$ (سالانه و برحسب درصد)
۸۳	شکل (۴-۳): رشد سالانه‌ی تجارت (برحسب درصد)
۸۴	شکل (۵-۳): سهم تجارت از تولید ناخالص داخلی (برحسب درصد)
۸۵	شکل (۶-۳): رشد سالانه‌ی کل مخارج مصرفی دولت (برحسب درصد)
۸۶	شکل (۷-۳): سهم کل مخارج مصرفی دولت از تولید ناخالص داخلی (سالانه و برحسب درصد)
۸۷	شکل (۸-۳): تشکیل سرمایه ناخالص (سالانه و برحسب درصدی از تولید ناخالص داخلی)
۸۸	شکل (۹-۳): روند افزایشی تعداد جمعیت
۸۸	شکل (۱۰-۳): رشد سالانه طبیعی جمعیت (برحسب درصد)
۸۹	شکل (۱۱-۳): سهم جمعیت سنین ۰-۱۴، ۱۵-۶۴ و ۶۵ سال به بالا به کل جمعیت (برحسب درصد)
۱۰۷	شکل (۱-۴): واکنش رشد اقتصادی به شوک رشد گروه سنی ۰-۱۴ سال به اندازه‌ی یک انحراف معیار
۱۰۷	شکل (۲-۴): واکنش رشد اقتصادی به شوک رشد گروه سنی ۱۵-۶۴ سال به اندازه‌ی یک انحراف معیار
۱۰۸	شکل (۳-۴): واکنش رشد اقتصادی به شوک رشد گروه سنی بالای ۶۵ سال به اندازه‌ی یک انحراف معیار

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۷۵	جدول (۱-۳): مقادیر بحرانی آزمون CRDW
۹۴	جدول (۱-۴): نتایج آزمون ریشه واحد
۹۵	جدول (۲-۴): آزمون مانایی متغیرها (آزمون ریشه واحد دیکی - فولر تعمیم یافته)
۹۷	جدول (۳-۴): آزمون مانایی متغیرها (آزمون ریشه واحد فیلیپس و پرون)
۹۸	جدول (۴-۴): تعیین وقفه بهینه مدل کامل
۱۰۰	جدول (۵-۴): آزمون اثر بردارهای همگرایی غیرمقید
۱۰۱	جدول (۶-۴): آزمون حداکثر مقادیر ویژه ی بردارهای همگرایی غیرمقید
۱۰۲	جدول (۷-۴): تخمین روابط بلندمدت بین متغیرها (تخمین پارامترها برای بردارهای همگرایی نرمال شده)
۱۰۳	جدول (۸-۴): الگوی تصحیح خطا کوتامدت مدل
۱۰۵	جدول (۹-۴): نتایج آزمون واریانس ناهمسانی وایت
۱۰۶	جدول (۱۰-۴): آزمون خود همبستگی

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

در این فصل ابتدا به تعریف مسأله، ضرورت و اهمیت موضوع، پرداخته می‌شود و در ادامه اهداف و فرضیات تحقیق معرفی می‌شوند. به دنبال آن روش تحقیق و نیز روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها بررسی می‌گردد و در نهایت به تعریف مفاهیم پژوهش پرداخته می‌شود.

۱-۲- بیان مسأله

به گفته‌ی آدام اسمیت: "نیروی کار هر کشور بخشی از ثروت ملی آن کشور محسوب می‌شود که باید از تمام وسایل و امکانات رفاهی زندگی برخوردار گردد. مالتوس وریکار دو نیز از جمله کسانی بودند که خطرات ناشی از افزایش بی‌رویه‌ی جمعیت را گوشزد کردند. مالتوس معتقد بود جمعیت با تصاعد هندسی و مواد غذایی با تصاعد عددی افزایش می‌یابد، به طوری که پس از گذشت زمان کوتاهی میان این دو شکاف بزرگی پدید می‌آید و به علت کمبود مسکن و غذا، بشر در معرض نابودی قرار می‌گیرد. اما تجربه‌ی کشورهای صنعتی نشان داد که نظریه‌ی مالتوس در همه جا کاربرد ندارد؛ زیرا رشد جمعیت عامل مهمی در ارتقاء صنعتی این کشورها بوده است، یعنی نسبت افزایش درآمد ملی به نرخ رشد جمعیت همیشه مثبت بوده است.

در اقتصاد جمعیت، درباره‌ی تأثیرات جمعیت بر توسعه‌ی اقتصادی سه دیدگاه بدبینانه (دیدگاه‌های مالتوس و نئومالتوسین‌ها)، خوش‌بینانه (دیدگاه‌های بازارپ، سایمون و کوزنتس) و بی‌طرفانه (دیدگاه‌های کلی و اسمیچ، و مدل‌های جدید اقتصادی)، مطرح شده که به ترتیب رشد جمعیت را مانع، محرک و بی‌تأثیر در فرآیند رشد و توسعه‌ی اقتصادی می‌دانند.

هر سه رهیافت نظری مذکور بر رشد جمعیت به‌عنوان شاخص پویایی جمعیت تأکید داشته و از تأثیرات ساختار سنی جمعیت و تغییرات آن بر رشد و توسعه‌ی اقتصادی غافل مانده‌اند. حال آنکه ساختار سنی جمعیت، با توجه به رفتار اقتصادی متفاوت افراد در مسیر و مراحل زندگی، می‌تواند اثرات قابل توجهی بر عملکرد اقتصادی داشته باشد.

امروزه ساختار سنی بیشتر کشورهای در حال توسعه از جمله ایران که در مرحله‌ی گذار جمعیتی به سر

می‌برند، در حال انتقال از جوانی به سالخوردگی است. بدین معنی که به تدریج از نسبت درصد جمعیت کمتر از ۱۵ سال کاسته شده و به جمعیت واقع در سنین فعالیت افزوده می‌شود تا در نهایت پس از چندین دهه این افزایش در سنین سالخوردگی متجلی می‌شود.

در جوامعی که ساختار سنی آن‌ها در طول زمان تغییر چندانی نکرده و هرم سنی آن‌ها تقریباً استوانه‌ای شکل است، در نظر نگرفتن متغیر ساختار سنی جمعیت در تبیین تغییرات متغیرهای اقتصاد کلان مشکل ساز نیست. ولی در جامعه‌ی ایران که با انفجار جمعیتی دهه‌ی ۱۳۶۰ مواجه بوده است، توجه به تغییر ساختار سنی جمعیت به عنوان یکی از عوامل مهم تأثیر گذار بر متغیرهای کلان اقتصادی بسیار حائز اهمیت است.

یکی از بخش‌هایی که بیشترین اثرپذیری را از ساختار جمعیتی جوامع خواهد داشت، بخش اقتصاد است. به طوری که ساختار جمعیتی می‌تواند بر سرمایه‌گذاری، پس‌انداز، مصرف و در نهایت بر رشد اقتصادی اثر بگذارد. زیرا جمعیت و منابع انسانی هر کشوری نقش مهم و به سزایی در توسعه‌ی اقتصادی-اجتماعی آن کشور ایفا می‌کنند. به طوری که از منابع انسانی به عنوان عاملی مهم در رشد اقتصادی کشورها یاد می‌شود. در این میان توجه به ابعاد و موضوعات جمعیتی به ویژه ساختار سنی جمعیت از اهمیت ویژه‌ای در مسیر رشد و توسعه‌ی جوامع برخوردار است. به طوری که اگر تغییر در ساختار سنی جوامع آگاهانه و همراه با برنامه‌ریزی باشد، می‌تواند موجبات رفاه و پیشرفت جوامع را فراهم آورده و در صورتی که یکباره و بدون برنامه‌ریزی مورد نیاز باشد می‌تواند به اثرات منفی اقتصادی و اجتماعی منجر شود.

سیاست‌ها و برنامه‌های جمعیتی در ایران بیشتر بر پویایی رشد جمعیت متمرکز بوده و کمتر به ساختارهای سنی جمعیت، تغییرات و پیامدهای آن توجه شده است. این درحالیست که کاهش سریع باروری در دودهمی اخیر منجر به تغییرات بنیادی در ساختار سنی جمعیت شده است.

بر این اساس، در این تحقیق سعی می‌شود ساختار سنی در حال تغییر جمعیت ایران، پیامدها و نتایج اقتصادی آن، در چارچوب مدل‌های اقتصادی و جمعیت‌شناختی مورد مطالعه قرار گیرد. به منظور تعیین تأثیر متغیر ساختار جمعیتی و سایر متغیرهای مستقل بر رشد اقتصادی از روش‌های اقتصادسنجی استفاده خواهد شد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت موضوع

تغییرات ساختار سنی^۱ (ASTs) اکنون مهمترین مسأله‌ی جمعیت و توسعه‌ی ایران محسوب می‌شود. تحلیل تغییرات ساختار سنی به دو دلیل مهم است؛ نخست اینکه فازهای متمایز گذار ساختار سنی، امکان بررسی و تحلیل تأثیرات ساختار سنی بر توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی را ممکن می‌سازد. دوم اینکه الگوهای منظم گذارهای سنی، شباهت‌هایی را در تجربه‌ی تاریخی بین زمان و مکان نشان می‌دهد (Malemberg &

1. Age Structural Transitions

6: 2000, Sommedsted). در هر یک از مراحل انتقال ساختار سنی، با توجه به اینکه کدام یک از گروه‌های سنی در اکثریت باشند، نوع و کم و کیف نیازهای اجتماعی و جمعیتی تغییر می‌کند. لذا مطالعه‌ی ساختار سنی به معنی تشخیص نیازهای حال و آینده‌ی جامعه است (مشفق و میرزایی، ۱۳۸۹: ۴). دوره‌ها و مراحل مختلف گذار ساختار سنی، شرایط، مسائل و فرصت‌های متفاوتی را به همراه خواهد داشت.

با توجه به تغییرات ساختار جمعیتی ایران، کشور ایران از فرصت طلایی محدود و منحصر به فرد و پتانسیل جمعیتی بالایی برای رشد اقتصادی برخوردار است. از طرفی دیگر، در صورتی که دولت سیاست‌های مؤثر و مناسبی اتخاذ نکند نه تنها این روزه فرصت را از دست می‌دهد، بلکه میزان بیکاری افزایش خواهد یافت و جرم و آسیب‌های اجتماعی و نارضایتی افزایش خواهد یافت و این پنجره‌ی فرصت به تهدید تبدیل خواهد شد.

بر این اساس، در این پایان‌نامه با تفکیک جمعیت ایران به گروه‌های متفاوت از لحاظ ساختار سنی تأثیر آن بر رشد اقتصادی برآورد می‌گردد. نتایج این تحقیق می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های بلند مدت کشور مورد استفاده قرار گیرد. بهره‌گیری از نتایج این تحقیق بستر مناسب برای استفاده از فرصت پنجره‌ی جمعیتی کشور و کاهش تهدیدهای ناشی از آن را فراهم می‌آورد.

۱-۴- فرضیات تحقیق

۱. تأثیر افزایش سهم گروه‌های سنی بین ۱۵ تا ۶۴ سال از کل جمعیت بر رشد اقتصادی مثبت و معنادار است.

۲. تأثیر افزایش سهم گروه‌های سنی بالای ۶۵ سال از کل جمعیت بر رشد اقتصاد منفی و معنادار است.

۳. جمعیت فعال تأثیر مثبت و معناداری بر رشد اقتصادی دارد.

۱-۵- اهداف پایان نامه

در این پایان‌نامه آثار انتقال ساختار سنی جمعیت ایران، بر رشد اقتصادی ایران بررسی می‌شود. از اینرو هدف اصلی این پایان‌نامه استفاده از چارچوب اقتصاد سنجی هم‌انباشتگی VAR به منظور برآورد تأثیرات اقتصادی تغییرات ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی در ایران است.

۱-۶- روش تحقیق

در ابتدا ضمن یک مطالعه‌ی کتابخانه‌ای در خصوص مفهوم جمعیت و نقش آن در اقتصاد، با توجه به

دیدگاه‌های مختلف اقتصادی، به بررسی ساختار سنی جمعیت در ایران خواهیم پرداخت و سپس اطلاعات لازم را به همان شیوه‌ی کتابخانه‌ای جمع‌آوری نموده و جهت استنباط و آزمون فرضیه‌ها و پاسخ به سؤالات از آن‌ها استفاده خواهیم کرد. در ادامه نیز جهت بررسی تأثیر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی، از مدل اقتصادسنجی VAR استفاده خواهیم کرد تا در قالب آن بتوانیم به تجزیه و تحلیل و استنباط آماری اقدام کنیم.

در این تحقیق بر روش رهیافت خودرگرسیون برداری (Vector Auto Regressive) تأکید شده است. مدل‌های VAR یکی از ابزارهای اقتصادی می‌باشد که از قدرت خوبی برای پیش‌بینی متغیرهای اقتصادی برخوردار است. این روش بر تئوری خاص اقتصادی دلالت ندارد و مدل VAR غیر ساختاری نامیده می‌شود، این نکته از نظر اقتصاددانان کلاسیک ضعف بشمار می‌آید، ولی سیمز در مطالعه‌ی (۱۹۸۹) خود توانست پاسخ برخی از ایرادات وارده به مدل‌های VAR را بدهد. امروزه از مدل‌های VAR به‌طور گسترده در پیش‌بینی و تبیین متغیرهای اقتصادی استفاده می‌شود.

۱-۷- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها

به منظور جمع‌آوری آمار و اطلاعات، از گزارشات اقتصادی و ترازنامه‌های بانک مرکزی، بانک جهانی، سالنامه‌های آماری و نتایج سرشماری‌های جمعیتی مرکز آمار ایران و ... استفاده می‌شود.

۱-۸- مفاهیم پژوهش

مفاهیم مهمی که در این پژوهش به آن‌ها اشاره خواهد شد، در زیر معرفی می‌شوند:

۱-۸-۱- جمعیت^۱

واژه‌ی جمعیت به اجتماعی از افراد مقیم در یک مکان اطلاق می‌شود، اعم از اینکه اقامت‌شان مستمر باشد یا موقت. در علم جمعیت‌شناسی معمولاً منظور از جمعیت، تجمعی است از افراد انسانی که در یک منطقه زیست می‌کنند. از این رو، جمعیتی خاص که برای منظوری در زمان و مکان معین گرد هم جمع می‌شوند، لزوماً به معنای جمعیت قلمداد نمی‌شود.

1. Population

۱-۸-۲- جمعیت شناسی^۱

واژه‌ی دموگرافی (جمعیت شناسی) در ترجمه‌ی تحت‌اللفظی آن از یونانی به معنای «توصیف مردم» است. بر طبق لغت نامه‌ی چند زبانی جمعیت شناسی سازمان ملل متحد، جمعیت شناسی، مطالعه‌ی علمی جمعیت‌های انسانی است که در مرحله‌ی نخست به بررسی بُعد، ساخت، رشد و تحول آن‌ها می‌پردازد، موضوع اساسی جمعیت شناسی در حالت عمده، مطالعه‌ی کمی عواملی از قبیل باروری، مرگ و میر و مهاجرت است که پیوسته بر جمعیت اثر می‌گذارند و اندازه و رشد آن را تعیین می‌کنند. این عوامل در اصطلاح بنام اجزای رشد خوانده می‌شوند. این عوامل به همراه عوامل دیگری از قبیل ازدواج و طلاق، ساخت یا ترکیب جمعیت را تعیین می‌کنند. به‌طور کلی می‌توان گفت که جمعیت شناسی علمی است که به مطالعه‌ی ساختمان و تحول و حرکات جمعیت‌ها در مکان و زمان می‌پردازد.

۱-۸-۳- پنجره‌ی جمعیتی^۲

پنجره‌ی جمعیتی (DW)، دوره‌ی زمانی نسبتاً کوتاه از تحولات جمعیتی یک کشور است که در طول آن نسبت جمعیت سنین فعالیت به حداکثر می‌رسد و نوعی ساختار جمعیتی مطلوب برای شتاب بخشیدن به رشد اقتصادی مهیا می‌شود. در حال حاضر، با توجه به ماهیت گذار جمعیتی و تغییرات ساختار سنی مرتبط با آن، سهم جمعیت سنین فعالیت در ایران افزایش یافته و این فرایند موجب گشوده شدن پنجره‌ی فرصت و سود جمعیتی فراروی اقتصاد کشور شده است.

معیارها و مرزهای تکنیکی مختلفی برای تعریف پنجره‌ی جمعیتی و محدوده‌ی آن ارائه شده است. بخش جمعیت سازمان ملل پنجره‌ی فرصت را دوره‌ای تعریف می‌کند که در آن نسبت جمعیت زیر ۱۵ سال به کم‌تر از ۳۰ درصد کل جمعیت برسد و نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر هنوز کم‌تر از ۱۵ درصد باشد (United Nations 2004). همچنین، پنجره‌ی جمعیتی دوره‌ای است که در آن کمتر از یک سوم جمعیت خارج از سنین فعالیت (زیر ۱۵ سال و ۶۵ سال و بالاتر) و بیشتر از دو سوم جمعیت در سنین فعالیت (۱۵-۶۴ ساله) باشند (سرای، ۱۳۹۰: ۱۲۸).

۱-۸-۴- نسبت وابستگی^۳

خارج قسمت تعداد جمعیت غیر واقع در سن فعالیت بر جمعیت واقع در سن فعالیت را نسبت وابستگی

1. Demography
2. Demographic Window
3. Dependency Ratio

می‌نامند.

در اقتصاد، شاخص نسبت وابستگی (DR) یا بار تکفل ناخالص، بیانگر نسبت بخش وابسته جمعیت از نظر اقتصادی (جمعیت کمتر از ۱۵ سال و بالاتر از ۶۵ سال) به بخش مولد یعنی جمعیت در سنین فعالیت (جمعیت ۱۵ تا ۶۴ ساله) می‌باشد.

در صورتی که تعداد جمعیت غیر واقع در سن فعالیت با جمعیت واقع در سن فعالیت مساوی باشد این نسبت برابر یک می‌شود و هرچه این رقم کمتر از یک باشد نسبت وابستگی کمتر است. معمولاً در کشورهای پیشرفته صنعتی که جمعیت سالخورده می‌باشد نسبت وابستگی بین ۰/۵ تا ۰/۸ نوسان دارد و در کشورهای در حال توسعه که اکثراً دارای جمعیت جوان می‌باشند نسبت وابستگی، گاهی بیش از یک نیز می‌باشد (باقرزاده، ۱۳۸۴: ۴).

۱-۸-۵- رشد اقتصادی^۱

رشد اقتصادی به تعبیر ساده عبارت است از افزایش تولید یک کشور در یک سال خاص در مقایسه با مقدار آن در سال پایه. در سطح کلان، افزایش تولید ناخالص ملی (GNP) یا تولید ناخالص داخلی (GDP) در سال مورد بحث به نسبت مقدار آن در یک سال پایه، رشد اقتصادی محسوب می‌شود.

$$\dot{GDP}_t = Ln \left(\frac{GDP_t}{GDP_0} \right)$$

که در آن \dot{GDP}_t نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (رشد اقتصادی)، GDP_t تولید ناخالص داخلی در زمان دلخواه t و GDP_0 تولید ناخالص داخلی در زمان اولیه می‌باشد (رحمانی، ۱۳۸۵: ۶۲).

علت اینکه برای محاسبه‌ی رشد اقتصادی، از قیمت‌های سال پایه استفاده می‌شود آن است که افزایش محاسبه شده در تولید ناخالص ملی، ناشی از افزایش میزان تولیدات باشد و تأثیر افزایش قیمت‌ها (تورم) حذف گردد.

۱-۸-۶- توسعه و توسعه‌ی اقتصادی^۲

توسعه به معنای طیفی از تغییرات به هم پیوسته در جهت تأمین نیازهای رو به گسترش جامعه می‌باشد. اما توسعه‌ی اقتصادی فرایندی است که یک جامعه را از یک مرحله به مرحله‌ی بالاتری از پیشرفت اقتصادی

1. Economic Growth

2. Development and Economic Development